



Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej

prof. Grzegorz Janusz

Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Ustawodawstwo polskie dotyczące mniejszości narodowych w zakresie praw językowych i oświatowych

Jednym z najważniejszych praw mniejszości narodowych jest prawo do używania języka ojczystego przez osoby należące do mniejszości a związane z następującymi kwestiami:

1. prawem do zachowania tożsamości kulturowej (językowej) oraz zakazem dyskryminacji kogokolwiek z powodu odrębności językowej,
2. nauczaniem języka ojczystego mniejszości i nauczaniem w tym języku,
3. prawem do używania imienia i nazwiska w brzmieniu języka ojczystego,
4. swobodnym dostępem każdej osoby do informacji w języku ojczystym,
5. prawem do swobodnego posługiwania się językiem ojczystym prywatnie i publicznie,
6. używaniem języka ojczystego w życiu publicznym a zwłaszcza jego stosowaniem jako języka urzędowego, względnie jako pomocniczego języka urzędowego.

Przyjąć, bowiem należy, iż prawo każdej osoby do języka ojczystego jest jednym z podstawowych praw człowieka. Stanowi ono jednocześnie prawo, którego realizacja występowała w wielu państwach wprowadzających ograniczone regulacje w odniesieniu do mniejszości narodowych wiążące się przede wszystkim z tworzeniem w różnym zakresie możliwości nauki języka ojczystego mniejszości lub nauki w tym języku ¹.

Podstawowym aktem prawnym w państwie jest ustawa zasadnicza. Po wielu latach prac została uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja RP wprowadzająca nowe regulacje odnoszące się bezpośrednio lub pośrednio do praw i statusu osób należących do mniejszości. W odróżnieniu od poprzednio obowiązujących przepisów konstytucyjnych, zawierających tylko ogólną klauzulę antydyskryminacyjną² (wyrażoną aktualnie w art. 32 Konstytucji), nowa Konstytucja wprowadziła w art. 27 i 35 regulacje odnoszące się bezpośrednio do praw obywateli należących do mniejszości. Ponadto wprowadzono szeroki katalog praw i wolności obywatelskich oraz osobistych regulujących tym samym pośrednio prawa osób należących do mniejszości (m.in. art. 9, 13, 25, 31, 32, 53, 57, 58).

W art. 35 Konstytucji istotny jest przepis ustępu 1 wskazujący na niezbędne działania Państwa podejmowane na rzecz obywateli należących do mniejszości a mające na celu zachowanie przez nich

¹ Po 1945 roku szkolnictwo z niepolskim językiem nauczania dopuszczono w polskim systemie oświatowym od roku szkolnego 1949/1950 obejmując nim początkowo nauczanie języka białoruskiego, czeskiego, litewskiego, słowackiego oraz dla grupy żydowskiej (w języku jidysz oraz hebrajskim). Od roku szkolnego 1950/1951 utworzono szkolnictwo z niemieckim językiem nauczania a od 1952/1953 w ograniczonym zakresie wprowadzono kursy języka ukraińskiego.

² Klauzula antydyskryminacyjna zawarta jest w przepisach praktycznie wszystkich współczesnych konstytucji. Wyraża się ona w zakazie dyskryminowania kogokolwiek z powodu rasy, narodowości, płci, wyznania lub innych cech charakteryzujących jednostkę.

i rozwój własnego języka, tradycji i kultury. Wyraża się to w sformułowaniu tegoż przepisu, iż *Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim...* Takie określenie ma charakter obligatoryjny dla Państwa i jest zgodne z duchem uregulowań zawartych w rozdziale II Konstytucji poświęconym wolnością, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela. Tym samym nakłada na Rzeczpospolitą obowiązek zapewnienia realizacji praw obywatelom polskim należącym do mniejszości możliwości zachowania i rozwoju własnego języka (głównie poprzez tworzenie warunków do nauki języka ojczystego i nauczania w tym języku w szkołach publicznych) oraz zachowania tożsamości etnicznej (wspieranie przez Państwo działań w sferze kultury zmierzających do podtrzymywania i rozwijania tożsamości mniejszości).

Stwarzając tylko ogólne warunki dla realizacji praw osób należących do mniejszości użyto by mającego charakter deklaracyjny określenia, iż *Obywatele polscy należący do mniejszości narodowych i etnicznych mają prawo do wolności zachowania i rozwoju własnego języka...* Wskazanie tylko na możliwość realizacji praw nie odnosi się bowiem do obowiązku Państwa aktywnego uczestniczenia w ich realizacji, ale raczej do zakazu uniemożliwiania przez Państwo wykonywania tych praw. Taki charakter ma ustęp 2 art. 35, w którym mówi się tylko o określonych prawach, jakie mogą realizować mniejszości narodowe i etniczne. Jest jednocześnie jeszcze jedna zasadnicza różnica w treści obu ustępów art. 35. Pierwszy ustęp odnosi się do osób fizycznych (obywateli), zaś drugi do zbiorowości etnicznych, aczkolwiek nie stwarza on żadnych praw grupowych.

Do regulacji wynikających bezpośrednio z przepisów konstytucyjnych zaliczyć należy również ratyfikowane umowy międzynarodowe. Wynika to z treści artykułów 87 – 91 oraz art. 241 Konstytucji RP. Aktualnie jedyną wielostronną umową międzynarodową dotyczącą bezpośrednio praw mniejszości ratyfikowaną za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie jest Europejska Konwencja Ramowa o Ochronie Mniejszości Narodowych. Za zgodą wyrażoną w ustawie ratyfikowanych została również grupa traktatów dwustronnych zawartych przez Rzeczpospolitą Polską m.in. z następującymi państwami: Republiką Federalną Niemiec (17 czerwca 1991 r.)³, Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną (6 października 1991 r.)⁴, Ukrainą (18 maja 1992 r.)⁵, Federacją Rosyjską (22 maja 1992 r.)⁶, Republiką Białoruś (23 czerwca 1992 r.)⁷, z Republiką Litewską (26 kwietnia 1994 r.)⁸.

W traktatach tych zawarto tzw. klauzule mniejszościowe obejmujące szerszy lub węższy katalog praw w zakresie ochrony osób należących do mniejszości a określający prawa do:

- uczenia się języka ojczystego i w języku ojczystym oraz swobodnego posługiwania się tym językiem w życiu prywatnym i publicznie;
- używania swoich imion i nazwisk w brzmieniu języka ojczystego;
- wyznawania i praktykowania swojej religii;
- zakładania i utrzymywania własnych organizacji oraz stowarzyszeń;
- utrzymywania niezakłóconych kontaktów między członkami danej mniejszości w kraju ich osiedlenia, jak również będącymi obywatelami innych państw.

Prawa te osoby objęte ochroną traktatową mogą realizować indywidualnie lub zbiorowo (współ z innymi członkami swej grupy).

³ Dziennik Ustaw RP (dalej: Dz. U.) 1992, nr 14, poz. 56.

⁴ Dz. U. 1992, Nr 59, poz. 296. Po rozpadzie Federacji Czech i Słowacji oba państwa przejęły po 1 stycznia 1993 r. zobowiązania wynikające ze wspólnego traktatu z Polską.

⁵ Dz. U. 1993, Nr 125, poz. 573.

⁶ Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 291.

⁷ Dz. U. 1993, Nr 118, poz. 527.

⁸ Dz. U. 1995, Nr 15, poz. 71.

Prawo do oświaty w języku ojczystym

Współcześnie nie stwarza w Rzeczypospolitej Polskiej problemów realizacja prawa do edukacji w językach ojczystych mniejszości narodowych. Prowadzenie nauki w szkołach z niepolskim językiem nauczania uregulowane jest przepisem art. 13 ustawy z 7 września 1991 r. o *systemie oświaty*⁹. Przepis art. 13 ust. 1 i ust. 4 ustawy zobowiązuje szkoły publiczne do umożliwiania uczniom podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności *naukę języka oraz własnej historii i kultury*. Art. 13 ust. 2 określa ogólnie formy organizacyjne takiej nauki, która może być prowadzona:

- 1) w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach,
- 2) w grupach, oddziałach lub szkołach - z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury,
- 3) w międzyszkolnych zespołach nauczania.

Na podstawie delegacji ustawowej zawartej w tym przepisie Minister Edukacji Narodowej wydał rozporządzenie z 24 marca 1992 r. w sprawie *organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych*¹⁰, którego przepisy regulowały przez szereg lat organizację tego szkolnictwa. W dniu 3 grudnia 2002 r. minister właściwy w sprawach oświaty i wychowania wydał nowe rozporządzenie w sprawie *warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych*¹¹ dostosowujące zasady organizowania nauczania w językach ojczystych mniejszości w zakresie wynikającym z nowej struktury szkół w Polsce.

Zgodnie z § 1 rozporządzenia z 3 grudnia 2002 r. zadania określone w art. 13 ustawy o *systemie oświaty* szkoły i placówki publiczne realizują poprzez:

- 1) naukę języka mniejszości narodowej lub grupy etnicznej;
- 2) naukę historii, geografii i kultury kraju pochodzenia mniejszości narodowej;
- 3) prowadzenie zajęć artystycznych lub innych dodatkowych zajęć.

Nauka ta organizowana jest przez dyrektora szkoły na pisemny wniosek składany przez rodziców lub opiekunów prawnych dziecka w okresie przygotowania organizacji roku szkolnego (§ 2 ust. 1 i ust. 3). W przypadku uczniów, którzy ukończyli lat 16 mogą oni sami składać wnioski o kontynuowanie nauki (§ 2 ust. 2). Deklaracja (wniosek) składana jest tylko przy rozpoczęciu nauki i ważna jest do jej ukończenia w danym typie szkoły lub też, mimo że przepisy rozporządzenia tego nie określają, do jej cofnięcia¹². Szczegółowe zasady organizacji nauczania zawiera przepis § 3, który określa że nauczanie języka mniejszości narodowej lub grupy etnicznej może być organizowane w szkołach lub oddziałach z językiem nauczania mniejszości narodowej, w szkołach lub oddziałach dwujęzycznych, w szkołach lub oddziałach z dodatkową nauką języka mniejszości narodowej lub grupy etnicznej, w międzyszkolnych zespołach nauczania języka mniejszości.

Zgodnie z rozporządzeniem nauka w języku ojczystym organizowana jest, gdy na naukę języka mniejszości narodowej lub grupy etnicznej na poziomie danej klasy zgłosi się co najmniej 7 uczniów w szkole podstawowej i gimnazjum lub 14 uczniów w szkole ponadgimnazjalnej (§ 5). W przypadku mniejszej liczby dzieci organizuje się w szkole naukę języka ojczystego w grupach

⁹ Tekst pierwotny: Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425, tekst jednolity: Dz. U. 1996 Nr 67 poz. 329.

¹⁰ Dz. U. Nr 34, poz. 150. Rozporządzenie to zastąpiło wcześniejszą regulację jaką było zarządzenie nr 67 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 grudnia 1988 r. w sprawie *organizowania nauki języka ojczystego dla dzieci i młodzieży narodowości niepolskiej w szkołach podstawowych i liceach ogólnokształcących* (Dz. Urz. MEN Nr 11, poz. 69) będące podstawą organizacji kształcenia w językach ojczystych mniejszości do czasu wejścia w życie rozporządzenia, tj. do 2 maja 1992 r.

¹¹ Dz. U. Nr 220, poz. 1853. Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 stycznia 2003 r.

¹² Należy bowiem uznać, że wniosek, jako oświadczenie woli, może być cofnięty na zasadach ogólnych.

międzyoddziałowych, tj. dla uczniów klas równorzędnych, lub międzyklasowych (dla uczniów z różnych klas). Liczba uczniów w grupach międzyoddziałowych odpowiada określonej wyżej liczbie dzieci na odpowiednim poziomie nauczania, zaś grupa międzyklasowa pracuje na zasadach stosowanych w klasach łączonych i nie może liczyć mniej niż 3 i więcej niż 14 uczniów (§ 6). W przypadku małej liczby dzieci mogą być organizowane międzyszkolne zespoły nauczania języka ojczystego liczące nie mniej niż 3 i nie więcej niż 20 uczniów (§ 7). W zespołach międzyszkolnych wymiar zajęć w języku ojczystym wynosi 3 godziny tygodniowo.

Przepis § 8 określa podstawę nauczania języka, historii i geografii kraju pochodzenia mniejszości lub języka grupy etnicznej wskazując, że są nią programy nauczania oraz podręczniki szkolne dopuszczone do użytku szkolnego w RP przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania.

Przepisy rozporządzenia określają także obowiązek publicznej szkoły prowadzącej naukę na podstawie jego przepisów do organizowania zajęć artystycznych i innych zajęć, umożliwiających podtrzymywanie tradycji i kultury mniejszości narodowych lub grup etnicznych, zastrzegając tylko, że publiczne placówki oświatowe winny to czynić *w miarę posiadanych środków finansowych* (§ 9).

Za szczególny przepis uznać należy regulację § 12 wskazującą na możliwość organizowania dodatkowych zajęć o charakterze wyrównawczym dla uczniów pochodzenia romskiego. Ta regulacja wynika z dotychczasowych doświadczeń wskazujących w części przypadków na potrzebę organizacji takich zajęć. W ostatnich latach były takie zajęcia organizowane m.in. na terenie Sądecczyzny, Warmii i Mazur oraz Suwalszczyzny.

Zasady dotyczące klasyfikowania i promowania uczniów także ze szkół z niepolskim językiem nauczania określają przepisy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 21 marca 2001 r. *w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych*¹³.

Przepis § 31a dopuszcza przystąpienie uczniów szkół lub oddziałów z językiem nauczania mniejszości narodowej do sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego w języku polskim albo w języku danej mniejszości narodowej (ust. 1). Winno to być poprzedzone złożeniem do 20 września danego roku szkolnego przez rodziców lub opiekunów prawnych deklaracji o przystąpieniu ucznia do sprawdzianu albo egzaminu gimnazjalnego w języku danej mniejszości narodowej (ust. 2, ust. 3). Uczeń może zrezygnować z egzaminu w języku ojczystym pod warunkiem złożenia odpowiedniej deklaracji nie później niż na 3 miesiące przed terminem sprawdzianu albo egzaminu gimnazjalnego (ust. 3). Absolwenci szkół lub oddziałów z nauczaniem języka danej mniejszości, mogli wybrać jako przedmiot egzaminu maturalnego w części pisemnej swój język ojczysty, który mogli także wskazać jako obowiązkowy przedmiot w części ustnej (§ 40 ust. 1, ust. 2). Język grupy etnicznej mógł być wybrany także jako jeden z dodatkowych przedmiotów matury ustnej (ust. 3). Tę zasadę dookreślał przepis § 41 ust. 4. Przepis § 42 wskazywał poziomy zdawanych przedmiotów na egzaminie maturalnym uwzględniając także język mniejszości narodowej lub grupy etnicznej.

Przepis § 43 określa zakres zdawanego egzaminu maturalnego w języku ojczystym wskazując na możliwość zdawania tego egzaminu przez absolwentów szkół lub oddziałów z językiem nauczania mniejszości narodowej lub grupy etnicznej, jako językiem wykładowym egzaminu w języku ojczystym - z wyjątkiem języka polskiego oraz treści dotyczących historii Polski i geografii Polski (ust. 1). W przypadku takiej decyzji zdającego egzamin maturalny zadania egzaminacyjne przygotowane dla zdających egzamin maturalny w języku polskim winny być przetłumaczone na język danej mniejszości narodowej lub grupy etnicznej (ust. 2).

¹³ Dz. U. Nr 29, poz. 323 z późniejszymi zmianami.

Przepis § 119 ust. 2 określał termin sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego w języku mniejszości narodowej w szkołach lub oddziałach z językiem nauczania mniejszości narodowej, w których zajęcia są prowadzone w tym języku. Sprawdzian taki będzie przeprowadzany począwszy od 2005 r.

Nauczanie w językach ojczystych mniejszości oraz tych języków w szkołach i placówkach publicznych odbywa się na koszt państwa. Na podstawie przepisów ustawy o *systemie oświaty* może być także organizowane szkolnictwo niepubliczne¹⁴. Jednakże ze względu na koszty prywatne placówki oświatowe utworzone zostały tylko przez mniejszość żydowska. Są to dwie szkoły „Lauder-Morasha” utworzone w Warszawie i Wrocławiu przez Fundację Ronalda S. Laudera¹⁵.

Zasady prawne organizacji szkolnictwa dla mniejszości narodowych są oceniane pozytywnie przez środowiska mniejszościowe. Pewne zastrzeżenia budzi natomiast sprawa podręczników (w zbyt małym stopniu odpowiadających warunkom nowoczesnego kształcenia) oraz niedostatecznego finansowania tego szkolnictwa – co jest bolączką całego systemu oświaty w Polsce.

Prawo do nauczania języka ojczystego i w języku ojczystym określały również regulacje w traktatach dwustronnych o przyjaźni i dobrosąsiedzkich stosunkach z Republiką Federalną Niemiec (art. 20 ust. 2), Czechami (art. 8 ust. 2), Słowacją (art. 8 ust. 2), Ukrainą (art. 11), Rosją (art. 16 ust. 3), Białorusią (art. 16 ust. 3) i Litwą (art. 14)¹⁶.

Wiążąca Polskę od 1 kwietnia 2001 r. *Konwencja ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych* prawo do nauki języka ojczystego i w języku ojczystym określa w art. 14, a pośrednio w art. 12 ust. 3 i art. 13¹⁷.

W roku szkolnym 2000/2001 działało w Polsce 560 placówek oświatowych dla mniejszości narodowych i grup etnicznych, w których uczyło się 40942 uczniów. W tej grupie było 39 placówek oświatowych dla mniejszości białoruskiej (z 3733 uczniami), 40 dla regionalnej społeczności kaszubskiej (2729 uczniów)¹⁸, 17 dla mniejszości litewskiej (743 uczniów), 14 dla mniejszości łemkowskiej (127 uczniów)¹⁹, 324 dla mniejszości niemieckiej (30958 uczniów), 13 dla mniejszości słowackiej (292 uczniów), 113 dla mniejszości ukraińskiej (2360 uczniów)²⁰.

Były to placówki o różnym zakresie nauki języka ojczystego. Przeważały w grupie szkół podstawowych szkoły z dodatkową nauką języka ojczystego: 413 szkół z 28978 uczniami. Nieliczne były szkoły podstawowe z ojczystym językiem nauczania; do 15 takich szkół uczęszczało 928 uczniów (5 szkół z językiem litewskim i 88 uczniami, 6 z językiem niemieckim i 588 uczniami, 4 z językiem ukraińskim i 252 uczniami). Nieliczne były dwujęzyczne szkoły podstawowe (2 z językiem litewskim i 237 uczniami, 2 z językiem niemieckim i 673 uczniami oraz 1 z językiem słowackim i 38 uczniami).

Podobna proporcja występowała w grupie szkół gimnazjalnych, w której przeważały gimnazja z dodatkową nauką języka ojczystego – 101 gimnazjów z 7135 uczniami. Tylko w 8 gimnazjach (232 uczniów) występował język ojczysty jako język nauczania; 1 szkoła z językiem niemieckim i 52 uczniami, 7 szkół z językiem ukraińskim i 180 uczniami. Działały też 3 gimnazja dwujęzyczne z 299 uczniami (2 z językiem litewskim i 131 uczniami oraz 1 z niemieckim i 168 uczniami).

¹⁴ Określają to przepisy rozdziału 8 **Szkoły i placówki niepubliczne** (art. 82 – 90a) ustawy.

¹⁵ Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień *konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych*, Warszawa, 2002 r., s. 55 (dalej cytowany jako *Raport...*).

¹⁶ Do czasu wejścia w życie Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (co nastąpiło z dniem 16 października 1997 r.) ratyfikowane umowy międzynarodowe nie wchodziły do porządku prawnego w Polsce, zaś ich stosowanie wymagało wydania lub dostosowania krajowych przepisów prawnych.

¹⁷ Dz. U. 2002 Nr 22, poz. 209 (dalej: Konwencja Ramowa).

¹⁸ Szkolnictwo dla grupy kaszubskiej, traktowanej jako polska społeczność regionalna o wyraźnie zaznaczonej odrębności kulturowej i językowej, zostało utworzone w 1992 roku.

¹⁹ Szkolnictwo dla społeczności łemkowskiej zostało utworzone w 1992 roku na życzenie tej części społeczności łemkowskiej, która uważa się za odrębną od Ukraińców narodowość.

²⁰ Raport..., s. 60 – 61. Rocznik Statystyczny 2002, Rok LXII Warszawa, s. 239 podaje w Tabeli 6 (227) *Szkolnictwo dla dzieci i młodzieży mniejszości narodowych i grup etnicznych* mniejszą liczbę szkół: 557.

W grupie liceów nieznacznie przeważały licea z ojczystym językiem nauczania ale mniejszą liczbą uczniów – 8 liceów z 700 uczniami (1 z językiem litewskim i 124 uczniami, 1 z językiem niemieckim i 54 uczniami, 4 z ukraińskim i 522 uczniami). Dodatkową naukę języka ojczystego prowadzono w 4 liceach dla 1498 uczniów. Tylko 1 liceum z 116 uczniami miało charakter dwujęzyczny (z językiem niemieckim).

Ponadto działała 1 szkoła zawodowa z litewskim językiem nauczania z 42 uczniami, 1 dwujęzyczna szkoła zawodowa z 55 uczniami (w języku kaszubskim) oraz 1 zespół międzyszkolny.

W roku szkolnym 2001/2002 nastąpił pewien wzrost liczby placówek i uczniów. Według danych przekazanych przez przedstawiciela MENiS na posiedzeniu Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych w dniu 27 listopada 2001 roku w roku szkolnym 2001/2002 liczba placówek wzrosła do 620 a uczniów do 41905 ²¹. W tej liczbie działało 40 placówek oświatowych dla mniejszości białoruskiej (z 3763 uczniami), 44 dla regionalnej społeczności kaszubskiej (2761 uczniów), 23 dla mniejszości litewskiej (809 uczniów), 15 dla mniejszości łemkowskiej (131 uczniów) ²², 345 dla mniejszości niemieckiej (31395 uczniów), 15 dla mniejszości słowackiej (311 uczniów), 136 dla mniejszości ukraińskiej (2689 uczniów).

Oceniając szkolnictwo dla mniejszości po 1991 roku zwrócić należy uwagę na kilka elementów. Po pierwsze od kilku lat utrzymuje się w miarę stabilna liczba szkół. W okresie reformy szkolnej (r.szk. 1999/2000) w środowisku mniejszości białoruskiej, litewskiej i słowackiej nastąpił spadek liczby szkół podstawowych wynikający z tej reformy oraz rekompensowany utworzeniem gimnazjów. Poza mniejszością niemiecką wszystkie pozostałe placówki kształcenia dla mniejszości w ich językach ojczystych mają małą liczbę uczniów. Szkolnictwo z niemieckim językiem nauczania lub w tym języku stanowiło w r.szk. 1995/1996 43% szkół dla mniejszości i obejmowało 57 % uczniów w tych szkołach. W następnych latach proporcje te zmieniły się jeszcze bardziej na korzyść szkolnictwa dla mniejszości niemieckiej. Znacznie zmalał natomiast udział szkolnictwa dla mniejszości białoruskiej i ukraińskiej a pojawiło się bardzo liczne szkolnictwo dla mniejszości niemieckiej. Wzrost liczby szkół i uczniów odnotowuje także regionalna mniejszość kaszubska. Z wyliczeń procentowych i średniej liczby uczniów w jednej szkole wynika, że poza mniejszością niemiecką i białoruską procentowy udział szkół dla danej mniejszości w ogólnej liczbie szkół przewyższa, i to w niektórych przypadkach znacznie, procentowy udział uczniów z tej mniejszości w ogólnej liczbie uczniów. Świadczy to o zawężającej się bazie uczniów z tych mniejszości. Jednocześnie tylko w szkolnictwie dla mniejszości niemieckiej, białoruskiej i kaszubskiej liczba uczniów przypadających na szkołę przewyższała w danym roku szkolnym średnią liczbę uczniów lub była z nią porównywalna.

Prawo do używania imion i nazwisk w brzmieniu języka ojczystego

Obecnie nie istnieją w Polsce problemy w zakresie realizacji prawa do zapisu i używania w brzmieniu języka ojczystego imion i nazwisk przez osoby należące do mniejszości, mimo iż przepis art. 2 ust 2 pkt 2 ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. *o zmianie imion i nazwisk* nadal uznaje niepolskie brzmienie nazwiska za ważną przyczynę do jego zmiany ²³. Po przemianach w 1989 r. stworzona została bowiem możliwość powrotu do nazwisk spolonizowanych przymusowo na podstawie niepublikowanego zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 7 września 1952 r. Obywatele polscy należący do mniejszości narodowych, mogą dokonywać zmiany imienia i nazwiska na wersję zgodną

²¹ *Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych*, nr 2 (90/IV) z 27.11.2001. W trakcie posiedzenia Komisji przedstawicielka MENiS przekazała wykaz szkół prowadzących kształcenie dla mniejszości (dane w posiadaniu autora).

²² W tym było 7 punktów nauczania języka ukraińskiego z elementami języka (dialektu) łemkowskiego, które w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych było traktowane jako część szkolnictwa ukraińskiego (niezależnie od deklaracji narodowościowej rodziców dzieci).

²³ Tekst jednolity Dz. U. 1963 Nr 59, poz. 28.

z brzmieniem i pisownią języka ojczystego w trybie administracyjnym, w oparciu o przepisy przedmiotowej ustawy z dnia 15 listopada 1956 r.

Konwencja Ramowa w art. 11 ust. 1 określa zobowiązanie Państw – Stron do uznania, *...że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do używania jego/jej nazwiska (patronimiku) i imion w języku mniejszości oraz ich oficjalnego uznania zgodnie z trybem przyjętym w ich ustawodawstwie.*

Możliwość wpisu do akt stanu cywilnego imienia i nazwiska zgodnie z brzmieniem i pisownią języka ojczystego, a tym samym i dokonania zmiany spolszczonego imienia lub nazwiska przewidują także regulacje w traktatach dwustronnych o przyjaźni i dobrosąsiedzkich stosunkach z Republiką Federalną Niemiec (art. 20 ust. 3), Ukrainą (art. 11), Białorusią (art. 15) oraz Litwą (art. 14). Do treści traktatu z Republiką Federalną Niemiec odwoływało się m.in. orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego Ośrodka Zamiejscowego w Gdańsku, który wyrokiem z 18 stycznia 1994 r. uznał zasadność skargi Jana J. na decyzję organów administracyjnych odmawiających mu, jako członkowi mniejszości niemieckiej, zgody na zmianę imienia „Jan” na „Hans”²⁴. Również przepis art. 11 ust. 1 Konwencji Ramowej zobowiązywał strony Konwencji do uznania prawa każdej osoby do używania nazwiska i imion w brzmieniu i pisowni języka ojczystego zastrzegając dla ustawodawstwa wewnętrznego tylko określenie trybu (a nie samego prawa) realizacji tego prawa.

Obecnie również realizacja tego prawa nie budzi większych problemów. Zmiany pisowni imion i nazwisk zgodnie z brzmieniem i pisownią języka ojczystego można dokonywać bezpłatnie w organach administracji szczebla powiatowego (starostwach). W latach 1990 - 2000 dostosowania pisowni imion i nazwisk do reguł pisowni białoruskiej dokonały 3 osoby, czeskiej - 3 osoby, litewskiej - 30 osób, niemieckiej - 3382 osoby, rosyjskiej - 9 osób, słowackiej - 1 osoba i ukraińskiej - 7 osób²⁵.

Prawo swobodnego dostępu do informacji w języku ojczystym

W dobie upowszechniania się internetu oraz systemu łączności satelitarnej nie stwarza problemów swobodny dostęp każdej osoby należącej do mniejszości do informacji w języku ojczystym. Podstawy prawne dostępu po 1989 roku mniejszości do środków masowego przekazu stwarza formalnie przepis art. 21 ust. 2 pkt 9 ustawy o radiofonii i telewizji z 15 października 1992 r.²⁶, który zobowiązuje publiczne ośrodki radiofonii i telewizji do uwzględniania potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych. Konstytucja RP z 1997 roku zapewnia każdemu w art. 54 ust. 1 *wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.*

Prawo do informacji w języku ojczystym zostało określone w traktatach dwustronnych z Republiką Federalną Niemiec (art. 20 ust. 3), Czechami (art. 8 ust. 2), Słowacją (art. 8 ust. 2), Ukrainą (art. 11), Białorusią (art. 15) oraz Litwą (art. 14, art. 15). Również art. 9 Konwencji Ramowej Rady Europy zobowiązuje strony Konwencji do poszanowania prawa każdej osoby należącej do mniejszości narodowej do wolności wyrażania opinii. Prawo to obejmuje również *...wolność posiadania własnych opinii oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei w języku mniejszości bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe.*

W 1995 roku program TVP 1 rozpoczął emisję audycji o mniejszościach narodowych „U siebie”. Ponadto 9 regionalnych ośrodków publicznej telewizji emituje programy w językach ojczystych poszczególnych mniejszości.

²⁴ Wyrok z dnia 18 stycznia 1994 r. (S.A./Gd 1114/93).

²⁵ Raport..., s. 50.

²⁶ Dz. U. 1993 Nr 7, poz.34 – tekst jednolity: Dz. U. 2001 r. Nr 101 poz. 1114 z późniejszymi zmianami.

Pełny udział godzinowy programów w ośrodkach regionalnych TVP (3 program TVP) obejmował w 2000 roku 210,8 godzin w 9 ośrodkach regionalnych. Ponadto w ramach pasma wspólnego emitowano 22,5 godzin programu dla mniejszości²⁷.

W ramach powyższego czasu programowego OT TVP w Białymstoku emituje cotygodniowy 40 minutowy program *Sami o sobie* poświęcony problemom zamieszkujących województwo podlaskie mniejszości. Program ten składa się z odrębnych części realizowanych dla mniejszości: białoruskiej (15 min.), ukraińskiej (10 min.), litewskiej (co 2 tygodnie 15 min.) oraz mniejszości rosyjskiej, romskiej i tatarskiej (raz na miesiąc 7,5 min.)²⁸.

Program *Rodna zemia – magazyn kaszubski* realizuje Oddział Terenowy TVP w Gdańsku w języku kaszubskim i po polsku (23 minuty co tydzień). Dwa razy w miesiącu Ośrodek Gdański emituje również program *Świat zamieszkały – Magazyn ekumeniczny*, pokazujący różnorodność wyznań i ich tradycje (prawosławie, protestantyzm).

Działający w ramach Ośrodka Terenowego TVP w Katowicach Opolski Ośrodek Regionalny emituje co 2 tygodnie program dla mniejszości niemieckiej *Schlesien Journal* oraz również co 2 tygodnie program *Schlesische Wochenschau*.

Ośrodek TVP w Krakowie emituje raz w tygodniu program *U siebie*, adresowany do zamieszkujących Małopolskę Słowaków, Romów, Ukraińców, Łemków, Żydów i Ormian.

Oddział TVP w Lublinie emituje programy: *Telenowyny* (w języku ukraińskim), *Dziedzictwo* oraz *Tabor*.

Oddział TVP w Szczecinie realizuje, we współpracy z *Deutsche Welle*, cykl *Między Odrą i Renem*, adresowany do mniejszości niemieckiej na terenie województwa zachodniopomorskiego.

Warszawski Ośrodek Telewizyjny, we współpracy ze Związkiem Ukraińców w Polsce, realizuje co dwa tygodnie (od 1995 roku) program *Telenowyny* w języku ukraińskim (z polskimi napisami).

W działalności TVP widoczny jest podział zadań między programy TVP 1, TVP 2 oraz TVP 3 (telewizja regionalna):

- program TVP 1 koncentruje się głównie na sytuacji prawnej i społecznej mniejszości narodowych i etnicznych oraz ich roli w szeroko pojętym życiu społecznym,
- program TVP 2 skupia swój profil programowy na aspekcie historii mniejszości narodowych i etnicznych oraz ich dorobku i wkładu w rozwój polskiej kultury,
- program TVP 3, realizowany przez poszczególne ośrodki terenowe, realizuje omówione wyżej audycje adresowane do konkretnych mniejszości²⁹.

Również Radio Publiczne emitowało programy dla mniejszości narodowych w ich językach ojczystych lub języku polskim. Czas emisji w 10 ośrodkach Białystok, Gdańsk, Katowice, Koszalin, Kraków, Olsztyn, Opole, Rzeszów, Szczecin, Wrocław, wynosił 960,5 godziny, z czego ośrodek katowicki emitował 47,5 godziny a w Opolu 138,5 godziny programu³⁰.

Radio Białystok emituje audycje w języku ukraińskim (3 razy w tygodniu – *Ukraińska dumka*), w języku białoruskim (program nadawany jest codziennie – *Pad znakam Pahoni* i raz w tygodniu - *Pażadalnaja pieśnia*), w języku litewskim (3 razy w tygodniu – *Litewski Magazyn Radiowy*). Ze względu na zamieszkiwanie na terenie Podlasia licznych wyznawców prawosławia nadawane są dla nich audycje (*Duchounyja sustreczy* i *Pierad wychadam u carkwu*).

²⁷ Raport..., s. 44.

²⁸ Informacje o audycjach TVP przygotowano na podstawie Raportu..., s. 44 – 46.

²⁹ Opracowanie własne na podstawie dyskusji na posiedzeniu Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych w dniu 30 października 2003 r. poświęconemu rozpatrzeniu informacji o emisji programów dotyczących problematyki mniejszości narodowych i etnicznych tradycyjnie zamieszkałych na terytorium RP (*Biuletyn Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych*, nr 38 [2467/IV] z 30.10.2003).

³⁰ Raport..., s. 46 i n.

Radio Gdańsk nadaje godzinny program w języku kaszubskim.

Radio Katowice nadaje godzinny, cotygodniowy dwujęzyczny program przygotowywany przez mniejszość niemiecką - *Versohnung und Zukunft*.

Radio Koszalin nadaje co dwa tygodnie 30 minutowe Magazyny: *Kaszubski* (w języku kaszubskim) i *Ukraiński* (w języku ukraińskim).

Radio Kraków emituje w języku polskim cykliczny, cotygodniowy program poświęcony tematyce mniejszości narodowych – *Na Wschód od Zachodu*.

Jeden z najstarszych programów radiowych dla mniejszości narodowych emitowany jest od 1958 roku przez Radio Olsztyn, które nadaje program w języku ukraińskim. Od stycznia 2000 r. 30 minutowy program ten nadawany jest codziennie. Ponadto od kwietnia 2001 r. na antenie tej rozgłośni emitowany jest 25 minutowy cotygodniowy program w języku niemieckim.

Radio Opole kilka razy w tygodniu nadaje programy adresowane głównie do mniejszości niemieckiej: w języku niemieckim 15 minut 3 razy w tygodniu - *Śląskie Aktualności* oraz w języku polskim i niemieckim emitowany jest raz w tygodniu - *Nasz Heimat*.

W Radiu Rzeszów co tydzień nadawane są dwie audycje adresowane do mniejszości ukraińskiej: *Magazyn w Języku Ukraińskim* i *Z karpackich hor* w języku polskim.

Raz w miesiącu trzy programy w języku polskim adresowane do mniejszości narodowych emituje Radio Szczecin (*Radio Pomerania* oraz *Zbliżenia*, *Zderzenia* dla mniejszości niemieckiej, zaś *Kontakty* i *zbliżenia* dla mniejszości ukraińskiej).

Radio Wrocław programy adresowane do mniejszości narodowych emituje tylko w języku polskim. Audycje te nie mają stałego miejsca w ramówce programowej.

Podsumowując sprawę dostępu do środków masowego przekazu zwrócić należy uwagę, że praktycznie nie ma audycji w językach małych i rozproszonych społeczności mniejszościowych. Jedyną mniejszością rozproszoną mającą w audycje w języku ojczystym są Ukraińcy zamieszkujący w kilku większych skupiskach regionalnych. Okazjonalnie Polskie Radio nadaje audycje przygotowane przez środowisko żydowskie i związane ze świętami religijnymi tej społeczności oraz audycje religijne inne społeczności. Sporadyczne audycje w językach mniejszości emitowane są również przez rozgłoszenie niepubliczne, m.in. Katolickie Radio Lublin, Radio Kormoran. Prawo do informacji w języku ojczystym obejmuje także tworzenie i wykorzystywanie przez osoby należące do mniejszości narodowych drukowanych środków przekazu. Zgodnie z przyjętą po 1989 roku w Polsce zasadą, każda z mniejszości narodowych ma zagwarantowane prawo do wydawania jednego własnego czasopisma (w języku ojczystym, polskim lub obcym), aczkolwiek nie wszystkie mniejszości są w stanie realnie skorzystać z tego prawa (np. Karaimi). Koszty wydawnicze pokrywane są w całości lub w znacznej części z budżetu państwa. Nakłady pism mniejszości narodowych nigdy nie były duże. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych największy nakład miały niemieckie czasopisma: tygodnik *Schlesisches Wochenblatt* (6 tys. egzemplarzy), miesięcznik *Hoffnung* (5 tys. egzemplarzy) oraz ukraiński tygodnik *Nasze Słowo* (4550 egzemplarzy). Nakład pozostałych czasopism wahał się w granicach 1 tys. - 2 tys. egzemplarzy: słowacki *Život* – 2300 egzemplarzy, białoruska *Niwa* 2200 egzemplarzy, ukraińskie *Nad Buhom i Narwoju* – 1700 egzemplarzy, białoruski *Czasopis* – 1600 egzemplarzy, litewska *Aušra* – 1500 egzemplarzy³¹.

Stan prasy w ostatnich latach właściwie podlega niewielkim zmianom. W 2001 roku Ministerstwo Kultury finansowało większość, bo aż 37 tytułów czasopism dla mniejszości.

³¹ J. Mieczkowski, Determinanty procesu przeobrażeń prasy mniejszości narodowych po 1989 roku (http://portal.pl/konferencja/doc/mieczkowski_janusz.doc)

Prawo do używania języka ojczystego w życiu publicznym oraz stosowania oznaczeń topograficznych w językach ojczystych mniejszości

Omówione wyżej prawa do nauki języka ojczystego, prawo do zapisu imion i nazwisk w brzmieniu języka ojczystego, prawo dostępu do informacji publicznej nie budzą dzisiaj problemów w ich realizacji – poza sferą finansową. Nadal jednak problemem jest prawo do używania języka ojczystego w stosunkach urzędowych a także stosowania w tym języku oznaczeń topograficznych i nazw ulic, placów.

Po 1989 roku nie budzi już zastrzeżeń używanie języków ojczystych mniejszości prywatnie i publicznie. Na takie prawo wyraźnie wskazuje Konwencja Ramowa w art. 10 ust. 1:

1. *Strony zobowiązują się uznać, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do swobodnego używania, bez jakiegokolwiek ingerencji, jego/jej języka mniejszości, zarówno prywatnie, jak i publicznie, ustnie oraz pisemnie.*

Art. 11 ust. 2 określa też prawo do osób prywatnych od umieszczania w języku ojczystym informacji stwierdzając, że

2. *Strony zobowiązują się uznać, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do umieszczenia w jego lub jej języku znaków, napisów i innych informacji o charakterze prywatnym w sposób widoczny dla osób postronnych.*

Prawo do używania języka ojczystego prywatnie i publicznie zostało określone również w traktatach: z Niemcami (art. 20 ust. 3), Czechami (art. 8 ust. 2), Słowacją (art. 8 ust. 2), Białorusią (art. 15)³² oraz Litwą (art. 14).

Dla mniejszości istotnym jest przepis art. 27 Konstytucji, który uznając w zdaniu 1 za język urzędowy w Państwie język polski w zdaniu 2 dodaje, iż *Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych*. Przepis ten stanowi *lex specialis* albowiem art. 87 zawiera ogólny przepis uznający ratyfikowane umowy międzynarodowe za obowiązujące źródło prawa w Polsce.

Taką treść art. 27 uznać należy za wprowadzoną przez ustawodawcę świadomie i celowo. Powstaje przy tym pytanie jakich praw związanych z językiem dotyczyć może przepis art. 27 skoro art. 35 ust. 1 nakłada na Państwo obowiązek zapewnienia zachowania i rozwoju języka ojczystego, czyli realizacji zobowiązań głównie w sferze oświaty. W świetle treści art. 27 przyjąć należy, iż zdanie drugie odnosić się będzie do możliwości używania, obok języka urzędowego, również języka ojczystego (języków ojczystych) mniejszości jak tzw. języków pomocniczych.

Taką możliwość stwarza w kontaktach między osobami należącymi do mniejszości a organami administracyjnymi art. 10 ust. 2 Konwencji Ramowej³³. Stosowny przepis ust. 2 brzmi:

2. *Na obszarach zamieszkałych tradycyjnie lub w znaczącej ilości przez osoby należące do mniejszości narodowej, o ile osoby te tego sobie zażyczą, i tam, gdzie takie życzenie odpowiada rzeczywistym potrzebom, Strony będą starać się zapewnić, na tyle, na ile to możliwe, warunki, które umożliwią używanie języka mniejszości w stosunkach pomiędzy tymi osobami a organami administracyjnymi.*

Aktualnie brak jest w Polsce przepisu pozytywnego, który dawałby możliwość używania w życiu publicznym, obok języka urzędowego (polskiego), języków mniejszości jako języków pomocniczych. Ustawa z 7 października 1999 r. *o języku polskim*³⁴ uznając w art. 4, że język polski jest językiem urzędowym jednocześnie w art. 2 pkt 2 akcentowała że *Ustawa nie narusza...praw mniejszości narodowych i grup etnicznych*. Tym samym w pewnych warunkach możliwe jest

³² Traktaty z Czechami, Słowacją i Białorusią posługiwały się pojęciem *w życiu prywatnym i publicznym*.

³³ Dz. U. 2002, Nr 22, poz. 209.

³⁴ Dz. U. Nr 90, poz. 999.

wprowadzenie języków ojczystych mniejszości jako pomocniczych języków urzędowych. Jednocześnie zarówno przepisy Konstytucji jak i ustawy o *języku polskim* nie określały bliższych kryteriów i warunków w których rygorystyczne wskazanie jako języka urzędowego języka polskiego nie naruszałoby praw mniejszości narodowych. Pośrednio taką możliwość można wysnuć z dyspozycji przepisu zawartego w ust. 1 art. 35 Konstytucji, albowiem używanie w życiu publicznym języków mniejszości, w relacji organa władzy publicznej – obywatel, niewątpliwie sprzyja zachowaniu i rozwojowi tych języków. Podkreślić tu należy, iż przedstawiciele mniejszości wielokrotnie podnosili sprawę używania języka ojczystego jako języka pomocniczego w kontaktach z organami władzy publicznej jako niezbędnego w realizacji ich tożsamości etnicznej.

Przy braku regulacji ustawowej prawa wewnętrznego podstawę stanowić może zdanie 2 art. 27 Konstytucji wskazujące na źródło takiej możliwości w odniesieniu do ratyfikowanych umów międzynarodowych. Konwencja Ramowa w art. 10 ust. 2 stwarza tylko możliwość a nie obowiązek wprowadzenia języka pomocniczego ograniczając zresztą jego używanie tylko do relacji *...pomiędzy tymi osobami a organami administracyjnymi*. Inne wiążące Polskę umowy wielostronne nie wskazują zarówno takiego obowiązku jak i też możliwości.

W tym stanie rzeczy podstawy takiej regulacji stwarzać mogą traktaty dwustronne. Do spraw używania języka mniejszości jako pomocniczego odnosi się bezpośrednio traktat z Czechami i Słowacją, gdzie w art. 8 ust. 2 czytamy, że osoby należące do mniejszości *...mogą swobodnie posługiwać się swoim językiem ojczystym w życiu prywatnym i publicznym - i obok potrzeby znajomości języka urzędowego lub języków urzędowych danego Państwa - posługiwać się językiem ojczystym w urzędach państwowych, zgodnie z prawem krajowym*. Właściwie powyższy przepis wypełniałby w pełni dyspozycję zawartą w art. 27 zdanie 2 Konstytucji, gdyby nie jego samoograniczenie o zgodności z *prawem krajowym*, gdyż na dzień dzisiejszy brak jest przepisu w prawie polskim dopuszczającym taką możliwość. Podobny przepis, aczkolwiek deklaracyjny, zawiera również traktat z Litwą, gdzie w art. 15 czytamy, że *Strony w szczególności rozważą dopuszczenie używania języków mniejszości narodowych przed swymi urzędami, szczególnie zaś w tych jednostkach administracyjno-terytorialnych, w których dużą część ludności stanowi mniejszość narodowa*. Tym samym oba traktaty stanowią przesłankę do uznania, że istnieją podstawy do określenia w prawie polskim możliwości dopuszczenia używania języków mniejszości jako języków pomocniczych. Inne traktaty dwustronne nie zawierały takich regulacji. Jednakże przy analizie treści tych traktatów widać pewne zróżnicowanie przepisów, gdyż np. traktaty z Niemcami i Litwą posługują się określeniem, że osoby należące do mniejszości mają prawo do *swobodnego posługiwania się językiem ojczystym w życiu prywatnym i publicznie* (podkreślenie - G.J.), zaś z Czechami, Słowacją i Białorusią o prawie do *swobodnego posługiwania się językiem ojczystym w życiu prywatnym i publicznym* (podkreślenie - G.J.). Istnieje zasadnicza różnica między posługiwaniem się danym językiem **publicznie**, tj. w miejscu publicznym, w obecności innych osób, a posługiwaniem się tym językiem **w życiu publicznym**, albowiem to drugie pojęcie obejmuje nie tylko sferę miejsca publicznego ale także czynności urzędowych. Tym samym również przepisy traktatów z Czechami, Słowacją i Białorusią dają podstawę do uwzględnienia w prawie polskim możliwości używania języków ojczystych mniejszości w życiu publicznym, czyli jako języków pomocniczych.

Taką możliwość zawiera poselski projekt ustawy o mniejszościach narodowych ³⁵, gdzie w art. 10 i 11 przewidziana jest możliwość wprowadzenia języków mniejszości jako języków pomocniczych oraz stosowania w tych językach nazewnictwa topograficznego.

³⁵ W IV kadencji Sejmu projekt ustawy został zarejestrowany jako Druk Sejmowy nr 223. W III kadencji Sejmu projekt był zarejestrowany jako Druk Sejmowy nr 616.

Stosowanie w stosunkach urzędowych języków innych niż język polski w ograniczonym zakresie (poprzez prowadzenie postępowania z udziałem tłumacza) dopuszczają obowiązujące obecnie w Polsce kodeksy: postępowania administracyjnego (art. 69 § 2 – dot. przesłuchania osoby)³⁶, postępowania cywilnego (art. 265 §1 – dot. przesłuchania świadka)³⁷ oraz postępowania karnego (art. 72, art. 407 – dot. oskarżonego, art. 204 § 1 pkt 2 – przesłuchanie osoby, art. 204 § 2 - tłumaczenie pisma sporządzonego w języku obcym). Również ustawa z 27 lipca 2001 r. *prawo o ustroju sądów powszechnych*³⁸ stwierdza w art. 5 § 2, że *Osoba niewładająca w wystarczającym stopniu językiem polskim ma prawo do występowania przed sądem w znanym przez nią języku i bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza*. Przepisy te stosowane są jednak w praktyce tylko do cudzoziemców, aczkolwiek zdarzały się też przypadki ich zastosowania wobec obywateli polskich.

Stosowanie języka ojczystego mniejszości jako pomocniczego języka urzędowego skutkowałoby także jego używaniem przy oficjalnym nazewnictwie topograficznym. Konstytucja RP nie odnosi się do tego problemu w swoich przepisach.

Konwencja Ramowa w art. 11 ust. 3 wskazuje tylko na możliwość takiej regulacji określając że *3. W rejonach tradycyjnie zamieszkałych przez znaczącą ilość osób należących do mniejszości narodowej Strony będą starać się - zgodnie z obowiązującym prawem, w tym także, tam gdzie to stosowne, umowami z innymi państwami oraz przy uwzględnieniu ich specyficznych warunków - umieszczać również w języku mniejszości tradycyjne nazwy lokalne, nazwy ulic i inne oznakowania topograficzne o charakterze publicznym, o ile istnieje tam wystarczające zapotrzebowanie na takie oznakowania*.

Traktaty dwustronne nie odnoszą się do sprawy nazewnictwa topograficznego w językach ojczystych mniejszości. Jednocześnie w przypadku traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy (Bonn, 17 czerwca 1991) w punkcie 4 wymienionych w dniu zawarcia traktatu listach ministrów spraw zagranicznych strona polska wręcz wyraźnie zastrzegła, że nie widzi obecnie możliwości wprowadzenia na terenach zamieszkiwania przez mniejszość niemiecką podwójnego nazewnictwa stwierdzając:

*Rząd Rzeczypospolitej Polskiej oświadcza, że nie widzi obecnie żadnej możliwości dopuszczenia na tradycyjnych obszarach osiedlenia mniejszości niemieckiej w Rzeczypospolitej Polskiej oficjalnych nazw topograficznych także w języku niemieckim. Biorąc pod uwagę zainteresowanie Rządu Republiki Federalnej Niemiec sprawą tego topograficznego nazewnictwa, Rząd Rzeczypospolitej Polskiej gotów jest rozpatrzyć tę sprawę w stosownym czasie*³⁹.

Stąd też jedyną możliwość stwarzać mogą akty prawa wewnętrznego.

Podstawy prawne w zakresie ustalania i stosowania nazewnictwa miejscowości, ulic, obiektów użyteczności publicznej oraz obiektów fizjograficznych określało przez szereg lat rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. *o ustalaniu nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych oraz o numeracji nieruchomości*⁴⁰. W dniu 7 października 2003 r. weszła w życie ustawa z dnia 29 sierpnia 2003 r. *o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych*⁴¹, która zastąpiła powyższe rozporządzenie. W złożonym w dniu 11 kwietnia 2003 r. do Sejmu

³⁶ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego* (tekst jednolity: Dz. U. 1980, Nr 9, poz. 26 ze zmianami późniejszymi).

³⁷ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zmianami późniejszymi).

³⁸ Dz. U. Nr 98, poz. 1070.

³⁹ Traktaty polsko-niemieckie z 14.11.1990 r. i 17.6.1991 r., Bonn (bdw), s. 73-75 (dwujęzyczne opracowanie wydane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Federalnej Niemiec we współpracy z Ambasadą Rzeczypospolitej Polskiej w Kolonii).

⁴⁰ Dz. U. 1934, Nr 94, poz. 850 ze zmianami późniejszymi (zmiana ostatnia: Dz. U. 1995, Nr 95, poz. 475).

⁴¹ Dz. U. Nr 166, poz. 1612.

rządowym projekcie tej ustawy⁴² zawarto w art. 9 projektu możliwość używania dodatkowej nazwy w języku mniejszości narodowych. Stosowny projekt przepisu brzmiał:

1. *Minister właściwy do spraw administracji publicznej może, w drodze rozporządzenia, ustalić, a następnie zmienić lub znieść dodatkową urzędową nazwę w języku mniejszości narodowej, jeżeli na obszarze gminy jest dopuszczony język pomocniczy, w trybie uregulowanym w przepisach o mniejszościach narodowych. Do przeprowadzenia postępowania w sprawie ustalenia, zmiany lub zniesienia dodatkowej urzędowej nazwy w języku mniejszości narodowej stosuje się odpowiednio przepis art. 8.*
2. *Ustalenie dodatkowej urzędowej nazwy w języku mniejszości narodowej następuje zgodnie z zasadami pisowni tego języka.*
3. *Dodatkowa urzędowa nazwa, o której mowa w ust. 1, jest umieszczana po urzędowej nazwie w języku polskim i nie może być stosowana samodzielnie, chyba że wiążące Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowe stanowią inaczej.*

Projekt został w dniu 16 kwietnia 2003 r. skierowany do Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych. Komisja na posiedzeniach w dniach 20 maja i 12 czerwca 2003 r. przeprowadziła analizę projektu. W trakcie posiedzenia w dniu 20 maja 2003 r. uczestniczący w nim poseł Antoni Stryjewski (LPR) zgłosił wniosek o wykreślenie artykułu 9 z projektu ustawy⁴³. Przedstawiciel MSWiA zwracał w trakcie dyskusji w Komisji uwagę na zobowiązania Polski wynikające z ratyfikowania Konwencji Ramowej RE oraz podpisania Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych⁴⁴. Ostatecznie w trakcie posiedzenia Komisji w dniu 12 czerwca 2003 r. z treści artykułu 9 usunięto proponowaną treść przepisu uznając za przedwczesną propozycję regulacji podwójnego nazewnictwa miejscowości⁴⁵.

Zgodnie z treścią ustawy z 29 sierpnia 2003 r. urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych wraz z ich pisownią ustala i zmienia w drodze rozporządzenia minister właściwy do spraw administracji publicznej (art. 7 ust. 1). W stosunkach publicznych przepisy ustawy dopuszczają używanie nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych jedynie w brzmieniu urzędowym, ustalonym w trybie przedmiotowej ustawy (art. 6 ust. 1).

Wykaz urzędowy miejscowości obejmujący ich urzędową nazwę i pisownię określa rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 22 maja 1937 r. w sprawie wydawania Wykazu Miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁶. Jednocześnie rozporządzenie to edycję ustalonego Wykazu Miejscowości powierza Głównemu Urzędowi Statystycznemu. Zgodnie z przepisem art. 9 ust. 1 ustawy minister właściwy do spraw administracji publicznej, w terminie pięciu lat od dnia wejścia w życie ustawy, ustali, w drodze rozporządzenia, wykaz urzędowych nazw miejscowości i ich części a w terminie dziesięciu lat, wykaz urzędowych nazw obiektów fizjograficznych.

Jednocześnie rozporządzenie z 1934 r. przekazywało organom samorządowym sprawę oznaczania ulic i placów na terenie ich właściwości terytorialnej (art. 8 ust.1). Doprecyzowano to uprawnienie na mocy przepisu art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw, na podstawie której zadania i kompetencje związane z umieszczaniem i utrzymywaniem tabliczek z nazwami ulic i placów przeszły do właściwości organów gminy jako zadania własne gminy⁴⁷. Szczegółowe zasady stosowania numeracji nieruchomości w miejscowościach określa obowiązujące nadal rozporządzenie Ministra Gospodarki Komunalnej z dnia

⁴² Druk sejmowy nr 1536 (IV kadencja Sejmu).

⁴³ Biuletyn Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych nr 1858/IV z dnia 20 maja 2003 r.

⁴⁴ Karta została podpisana przez Polskę 12 maja 2003 r.

⁴⁵ Biuletyn Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych nr 1920/IV z dnia 12 czerwca 2003 r.

⁴⁶ Dz.U.1937 Nr 42, poz. 333.

⁴⁷ Dz. U. Nr 34 poz. 198.

25 czerwca 1968 r. w sprawie numeracji nieruchomości⁴⁸, wskazujące na organa gminy jako powołane do ustalania numeracji.

Ustawa z 29 sierpnia 2003 r. zmieniła ten stan rzeczy porządkując stan prawny. Zgodnie z art. 11 ustawy uchylony został przepis art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw. Określone tym przepisem uprawnienia gmin zostały włączone na podstawie art. 10 do przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. prawo geodezyjne i kartograficzne⁴⁹, w której nadano nowe brzmienie art. 1 oraz dodano nowy rozdział 8 zatytułowany Numeracja porządkowa nieruchomości w miejscowościach a zawierający przepisy art. 47a i art. 47 b. Artykuł 47 a określał uprawnienia gminy stwierdzając, że

Do zadań gminy należy:

- 1) *umieszczanie i utrzymywanie w należyтым stanie tabliczek z nazwami ulic i placów w miastach oraz innych miejscowościach na obszarze gminy,*
- 2) *ustalanie numerów porządkowych nieruchomości zabudowanych oraz nieruchomości przeznaczonych pod zabudowę zgodnie z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego, a także prowadzenie i aktualizowanie ewidencji numeracji porządkowej nieruchomości.*

Tym samym wyraźnie rozdzielone są kompetencje; minister właściwy do spraw administracji publicznej jest jedynym podmiotem uprawnionym do określania urzędowych nazw miejscowości i ich części oraz obiektów fizjograficznych, zaś organy gminy do określania nazw ulic i placów w miastach oraz innych miejscowościach na obszarze gminy.

Jednocześnie tak określone uprawnienia mogą być realizowane tylko w ramach obowiązujących przepisów prawnych, tzn., że organa gminy nie posiadają kompetencji do dowolnego ustalania nazw np. w innym języku aniżeli język urzędowy obowiązujący w Państwie. Tę kwestię reguluje ustawa z 7 października 1999 r. o języku polskim, która przepisem art. 4 określa jako język urzędowy w państwie język polski.

Nową sytuację stworzyło rozporządzenie wykonawcze do art. 10 ust. 2 ustawy o języku polskim. Wydane 18 marca 2002 r. rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy wprowadziło sytuację pośrednią: z jednej strony nie zmienia przepisów odnośnie języka urzędowego a także stosowania oznaczeń miejscowości i obiektów fizjograficznych w tym języku, zaś z drugiej strony wprowadza możliwość równoległego stosowania przekładu nazw i tekstów w urzędach i instytucjach użyteczności publicznej, a także przeznaczonych do odbioru publicznego oraz w środkach transportu publicznego w językach obcych⁵⁰. Przepisy rozporządzenia określają zakres terytorialny jego stosowania. Przepisy posługują się następującymi pojęciami stosowania terytorialnego jego regulacji:

- a. *miejscowości ... w których występują zwarte środowiska mniejszości narodowych lub grup etnicznych (§ 2 ust. 1 pkt 1),*
- b. *strefy nadgranicznej (§ 2 ust. 1 pkt 2),*
- c. *miast, w których znajdują się przedstawicielstwa obcych państw, siedziby organizacji międzynarodowych bądź firm zagranicznych (§ 2 ust. 1 pkt 3),*
- d. *międzynarodowych dróg tranzytowych (§ 2 ust. 1 pkt 4),*

⁴⁸ Dz.U. nr 23, poz. 151. Jest to rozporządzenie wykonawcze do rozporządzenia z dnia 24 października 1934 r. o ustalaniu nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych oraz o numeracji nieruchomości.

⁴⁹ Dz. U. z 2000 r. Nr 100, poz. 1086, z późn. zm.

⁵⁰ Dz.U. Nr 37, poz. 349. Rozporządzenie weszło w życie 27 kwietnia 2002 roku.

- e. miejscowości *wypoczynkowych i uzdrowiskowych* oraz miejscowości *cechujących się uznanymi walorami rekreacyjnymi lub krajobrazowymi* (§ 2 ust. 1 pkt 5),
- f. obszaru położonego *...w sąsiedztwie granicy państwowej* (§ 2 ust. 4).

Przepis § 2 ust. 2 wskazuje w jakich przypadkach dokonuje się przekładu na język obcy.

Dotyczy to nazw i tekstów:

1) *umieszczonych:*

- a) *na tablicy urzędu lub instytucji użyteczności publicznej,*
- b) *w innym eksponowanym miejscu przeznaczonym do informowania,*
- c) *w środkach transportu publicznego,*

2) *przeznaczonych do odbioru publicznego.*

Rozporządzenie określa też reguły stosowania nazw i tekstów w języku obcym; przekład umieszcza się bowiem pod tekstem sporządzonym w języku polskim lub w formie załącznika do tego tekstu (§ 2 ust. 3). Jednocześnie przekład obejmuje, zgodnie z § 3 ust. 1:

- 1) *nazwę urzędu lub instytucji użyteczności publicznej,*
- 2) *zasady wstępu do urzędu lub instytucji użyteczności publicznej,*
- 3) *informację pozwalającą osobie zainteresowanej na skierowanie sprawy do właściwej komórki organizacyjnej urzędu lub instytucji użyteczności publicznej,*
- 4) *inne informacje ułatwiające korzystanie z działalności podmiotów, o których mowa w pkt 1.*

a w przypadku środków transportu publicznego (ust. 2):

- 1) *najważniejsze postanowienia regulaminu przejazdu,*
- 2) *sposób posługiwania się urządzeniami znajdującymi się w środkach przejazdu,*
- 3) *inne informacje ułatwiające korzystanie ze środków transportu publicznego.*

Istotnym z punktu widzenia mniejszości jest nie tylko wskazany w § 2 ust. 1 zakres terytorialny stosowania przepisów rozporządzenia, ale również określony w ust. 4 tegoż paragrafu język przekładu, którym w szczególności powinien być *język mniejszości narodowych lub grup etnicznych zamieszkujących dany obszar terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a na obszarze położonym w sąsiedztwie granicy państwowej - język urzędowy sąsiadującego państwa*. Przekład nazw i tekstów może być dokonywany na więcej niż jeden język obcy (§ 2 ust. 5).

Decyzję w sprawie dodatkowego oznaczenia języka przekładu podejmować winien zainteresowany podmiot: organ gminy, urząd lub instytucja publiczna, właściciele środków komunikacji, itp.

Jednocześnie przepisy rozporządzenia nie dają podstawy do tłumaczenia nazw urzędów wraz z nazwami miejscowości. Wyklucza to konkretna treść przepisu 11 pkt 1 ustawy *o języku polskim* określająca, że przepis art. 10 nie dotyczy nazw własnych.

Z przepisów rozporządzenia z 18 marca 2002 r. skorzystała jako pierwsza Gmina Lasowice Wielkie (Województwo Opolskie) umieszczając w czerwcu 2003 r. tablice urzędu z tłumaczeniem na język niemiecki. Sprawie podwójnego nazewnictwa oraz stosowaniu nazw urzędów w języku przekładu poświęcone było specjalne seminarium zorganizowane w Opolu 16 grudnia 2003 r.

Podsumowując podkreślić należy, że organem właściwym do określania nazw miejscowości jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, zaś w odniesieniu do nazewnictwa placów i ulic w tych miejscowościach gmina. Tym samym zakres kompetencji określa także podmiot ponoszący koszty wprowadzania i oznakowania danej miejscowości lub obiektu.

Zakres określonych w traktatach dwustronnych praw językowych ujęty jest w poniższej tabeli:

Tabela nr 1. Prawa językowe osób należących do mniejszości narodowych w traktatach dwustronnych zawartych przez Polskę z państwami sąsiadującymi

Lp.	Rodzaj praw ujętych w traktacie	Strona traktatu
1.	Zakaz dyskryminacji lub asymilacji z powodów m.in. języka ojczystego oraz prawo do zachowania tożsamości kulturowej	Niemcy, Czechy, Słowacja, Ukraina, Białoruś, Rosja, Litwa
2.	Prawo do używania imion i nazwisk w brzmieniu języka ojczystego	Niemcy, Ukraina, Białoruś, Litwa
3.	Prawo do nauczania języka ojczystego i w języku ojczystym	Niemcy, Czechy, Słowacja, Ukraina, Rosja, Białoruś, Litwa
4.	Swobodny dostęp do informacji w języku ojczystym	Niemcy, Czechy, Słowacja, Ukraina, Białoruś, Litwa
5.	Prawo do swobodnego posługiwania się językiem ojczystym prywatnie i publicznie	Niemcy, Czechy*, Słowacja*, Białoruś*, Litwa
6.	Prawo do używania języka ojczystego jako języka urzędowego, względnie jako pomocniczego języka urzędowego**	Niemcy, Czechy, Słowacja, Litwa

* - traktaty z Czechami, Słowacją i Białorusią posługiwały się pojęciem „w życiu prywatnym i publicznym”,

** - prawo to ograniczono zastrzeżeniem o zgodności używania języka mniejszości „z prawem krajowym”

Uwagi końcowe

W obecnym systemie prawnym brak jest przepisu pozytywnego stwarzającego możliwość używania języków ojczystych mniejszości jako pomocniczych języków urzędowych (tj. obok urzędowego języka polskiego) oraz określania w tych językach nazw miejscowości, placów, ulic, obiektów fizjograficznych. Zobowiązania międzynarodowe Polski oraz przepisy prawa polskiego zawierają jednak przesłanki do wprowadzenia takich regulacji. Właściwym aktem prawnym byłaby ustawa o mniejszościach narodowych, która znajduje się od 10 lat w procesie prac parlamentarnych. Przyjąć przy tym należy, iż problem z wprowadzaniem języków pomocniczych i podwójnego nazewnictwa nie ma charakteru prawnego ale znajduje się w sferze psychiki społeczeństwa polskiego zarówno jako zbiorowości jak i poszczególnych jednostek. Przełamanie oporów i obaw społecznych jest bardzo trudne aczkolwiek w ostatnich latach pojawiają się przesłanki umożliwiające akceptację społeczną dla takich rozwiązań. Świadczy o tym wydane 18 marca 2002 r. rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji *w sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy* dające podstawę do stosowania nazw obiektów użyteczności publicznej także w innych językach oraz wskazujące na nowy sposób myślenia polityków. Obecnie nie budzi również reperkusji prawnych posługiwanie się językiem innym niż polski w stosunkach publicznych także przy ustnym załatwianiu spraw. Negatywne reakcje na posługiwanie się przez mniejszości językiem ojczystym wynikają bowiem ze wspomnianego aspektu

psychologicznego a nie prawnego⁵¹. Nie budzi również negatywnych reakcji umieszczanie w innych językach nazw o charakterze prywatnym – głównie o charakterze handlowo-usługowym. Tablice informacyjne i napisy prywatne o charakterze handlowym znajdują się już od wielu lat w terenie przygranicznym, wystawiane są w językach państw sąsiadujących z Polską i na trwałe wpisały się w krajobraz kraju. Od wieku lat funkcjonuje w polskim systemie oświatowym szkolnictwo dla mniejszości narodowych.

Nową jakość stworzyć może ratyfikacja podpisanej przez Polskę 12 maja 2003 r. Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Karta nie jest dokumentem adresowanym do mniejszości. Jej celem jest bowiem ochrona i promocja języków regionalnych a także i mniejszościowych. Tym samym przepisy Karty wywoływać będą pośrednio określone skutki dla mniejszości.

Podpisanie i ratyfikacja Karty określone jest jej przepisami i strukturą. Oprócz preambuły Karta składa się z trzech części merytorycznych. Część I zawiera postanowienia ogólne i dotyczy kwestii definicyjnych, zobowiązań praktycznych, a także systemów ochrony. W tym ostatnim przypadku wskazano, że żadne ze zobowiązań czy podjętych działań wynikających z Karty nie może być sprzeczne z Europejską Konwencją Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Część II określa cele i zasady wynikające z art. 2 ust. 1 Karty. Część III określa środki promocji języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu publicznym, wynikające ze zobowiązań przyjętych na podstawie art. 2. Odwołanie się do art. 2 wynika przede wszystkim z faktu, że Karta w tym artykule generalnie wskazuje dwa tryby ratyfikacji. Pierwszy, stosowany najpowszechniej, to przyjęcie w całości części I i II Karty oraz - według określonego klucza - wybranych zobowiązań z artykułów od 8 do 13, zawartych w części III. Drugi to możliwość przyjęcia wszystkich zobowiązań, choć nie zdarzyło się, aby jakiś kraj przyjął całą Część III⁵². Do tej pory stosowano klucz, przyjmując minimalny lub szerszy zakres zobowiązań.

Minimalny zakres zobowiązań określa art. 2 ust. 2. Zgodnie z nim państwa są zobowiązane przyjąć do stosowania co najmniej 35 ustępów lub punktów wybranych z postanowień części III Karty według określonego klucza, tj. co najmniej po trzy z artykułu 8 (szkolnictwo) i artykułu 12 (działania i obiekty kulturalne) oraz po jednym z każdego artykułu: 9 (władze sądownicze), 10 (organy administracji i służby publicznej), 11 (media) oraz 13 (życie gospodarcze i społeczne). Część państw dodatkowo wskazywała zobowiązania z artykułu 14 (wymiana transgraniczna). Określenie *ustępy lub punkty wybrane* powoduje dużą elastyczność w przyjęciu przez państwo zobowiązań. Państwo bowiem może przyjąć zarówno cały ustęp np. art. 9 ust. a., ale może też przyjąć tylko jeden z czterech punktów w ustępie a. W obu przypadkach będzie spełniony wymóg przyjęcia zobowiązań określony w art. 2 ust. 2. Warunkiem dodatkowym jest jednak aby całość przyjętych zobowiązań z części III wynosiła co najmniej 35 ustępów lub punktów. Oznacza to, że muszą być równocześnie spełnione dwa kryteria przy ratyfikacji: minimalna liczba przyjętych zobowiązań oraz minimum zobowiązań w ramach poszczególnych artykułów. Jest oczywiste, że przyjmując tylko minimalne zobowiązanie w jednym z artykułów w części III Karty państwo musi poszerzyć katalog zobowiązań w innych artykułach z tej części, aby spełnić wymóg przyjęcia zobowiązań z co najmniej 35 ustępów lub punktów z tej części.

Z punktu widzenia Polski najbardziej interesujące są skutki prawne ratyfikacji Karty. Przede wszystkim dotyczy to części III i jej poszczególnych artykułów.

⁵¹ Jak już zaznaczono wyżej ustawa o języku polskim nie wprowadza sankcji za posługiwanie się w sferze stosunków publicznych innym językiem niż język polski, aczkolwiek skutki prawne wiąże tylko z językiem urzędowym. Kwestią odrębną jest ewentualne wyciągnięcie konsekwencji służbowych wobec urzędnika, który narusza przepisy ustawy.

⁵² Formalnie art. 2 ust. 2 Karty nie wskazuje obu trybów ratyfikacji lecz sformułowanie: *każda ze Stron zobowiązuje się do zastosowania co najmniej* (podkreślenie G.J.) *35 ustępów bądź punktów, wybranych spośród postanowień Części III tej Karty* wskazuje możliwość przyjęcia także całości zobowiązań z Części III.

Jeżeli chodzi o sferę oświaty, Polska z nawiązką wykonuje zobowiązania, które musiałaby przyjąć w przypadku ratyfikacji Karty, Przede wszystkim chodzi o art. 8 ust. 1 pkt a iii), pkt b iv), pkt c iv) i d iv) dotyczące zapewnienia nauczania języka dla tych uczniów, którzy sobie tego życzą, a których liczba zostanie uznana za wystarczającą.

Problemy mogą pojawić się w związku z art. 9 i 10 dotyczącymi władz sądowiczych, administracyjnych oraz służb publicznych, ponieważ w polskim systemie prawnym nie ma analogicznych regulacji. Jeśli chodzi o władze sądowicze, nie przewidziano takich regulacji również w projekcie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych.

Najmniej naruszającym istniejące uregulowania wewnętrzne jest ust. 3 w art. 9 zobowiązujący państwa do udostępniania w językach regionalnych lub mniejszościowych najważniejszych tekstów prawnych. Tak zresztą postąpiła w swoim zobowiązaniu Francja. To rozwiązanie byłoby najłatwiejsze do wprowadzenia. Z kolei Dania przyjmując z art. 9 ust. 1 pkt b. iii), pkt c. iii) oraz ust. 2 punkty a, b, c zastrzegła, że nie wyklucza to zasady wymagania przez przepisy proceduralne załączania tłumaczenia do dokumentów sądowych sporządzonych w języku obcym. W przypadku władz administracyjnych i służb publicznych (art. 10) rozwiązaniem realizowanym już w Polsce jest przepis ust. 5, zobowiązujący strony do zezwolenia – na podstawie wniosku zainteresowanych osób na używanie lub przybieranie nazwisk w językach regionalnych lub mniejszościowych. Polskie prawodawstwo dopuszcza używanie w oryginalnej wersji językowej nie tylko nazwisk, ale także imion. Analogicznie jak w przypadku artykułu dotyczącego władz sądowiczych w art. 10 ust. 1 pkt a iv) zawarte jest zobowiązanie do umożliwiania przedstawiania przez petentów w ich języku ojczystym wniosków pisemnych i ustnych a w ust. 3 pkt c jest przepis o zezwoleniu osobom posługującym się językami regionalnymi lub mniejszościowymi na składanie wniosków w tych językach.

Generalnie idea treści części przepisów artykułu 9 i 10 jest taka, aby w postępowaniu administracyjnym lub sądowym złożenie pisma w języku regionalnym lub mniejszościowym nie powodowało odrzucenia go z przyczyn formalnych.

Także w przypadku art. 11 dotyczącego, mediów, Polska wprowadziła już pewne zobowiązania wynikające z Karty. Dotyczy to ust. 1 pkt a iii), czyli obowiązku wydania odpowiednich przepisów, zobowiązujących stacje nadawcze do oferowania programów w językach regionalnych lub mniejszościowych. Do zadań regionalnej radiofonii i telewizji publicznej w Polsce należy między innymi nadawanie programów w językach mniejszości. W ust. 1 pkt e i) jest przepis o utworzeniu w językach regionalnych lub mniejszościowych przynajmniej jednej gazety. Realizowane są już także ust. 1 pkt f i), ii), czyli pokrywanie dodatkowych kosztów utrzymania mediów, które posługują się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, gdziekolwiek prawo umożliwia ogólną pomoc finansową dla mediów, oraz zastosowanie pomocy finansowej również wobec produkcji audiowizualnych. Realizowany jest również ust. 2, dotyczący swobodnego, bezpośredniego odbioru emisji nadawanych z sąsiednich krajów w językach tam używanych. W dobie telewizji satelitarnej nie stwarza to żadnych trudności.

Przy rozważaniu art. 12 - działalność kulturalna i baza materialna, należy podkreślić, że realizowane są już ust. 1 punkty a, b, g. Chodzi tu o popieranie form wypowiedzi i inicjatyw charakterystycznych dla języków regionalnych lub mniejszościowych oraz roztaczanie opieki nad różnymi formami dostępu do prac tworzonych w językach regionalnych lub mniejszościowych przez pomoc w sporządzaniu tłumaczeń, dubbingu, postsynchronizacji oraz sporządzaniu napisów filmowych. Te punkty w znacznej mierze dotyczą działalności kulturalnej, w tym również muzealnictwa. W Polsce działa kilka muzeów związanych z kulturą mniejszościową i finansowanych z budżetu państwa lub środków samorządowych. Dotyczy to zachęcania do ułatwienia tworzenia organów odpowiedzialnych za gromadzenie, przechowywanie, wystawianie i publikowanie prac tworzonych w

językach regionalnych lub mniejszościowych, gdyż w Polsce działają już ośrodki zajmujące się propagowaniem kultury mniejszościowej. W przypadku ust. 2 i 3 ma się na uwadze udzielanie zezwoleń i stworzenie warunków do działalności kulturalnej. Zapisy te można odnieść nie tylko do zezwoleń, ale przede wszystkim popierania działalności zespołów folklorystycznych, a także - w szerszym rozumieniu - organizacji różnego rodzaju imprez kulturalnych. W ust. 3 strony zobowiązują się podejmować odpowiednie działania na rzecz języków regionalnych i kultur, tam gdzie są one elementem polityki kulturalnej państwa za granicą.

W przypadku art. 13 - życie ekonomiczne i społeczne, na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych i administracji z 18 marca 2002 r. *w sprawie wypadków, w których nazwom i tekstom w języku polskim mogą towarzyszyć wersje w przekładzie na język obcy* w pewnym stopniu są dziś realizowane przepisy ust. 2 pkt d oraz e. Dotyczą one zapewnienia za pomocą odpowiednich środków, aby instrukcje bezpieczeństwa były sporządzane w językach regionalnych lub mniejszościowych. Wspomniane rozporządzenie dopuszcza takie rozwiązanie. W punkcie e) jest przepis zobowiązujący do tego, aby instrukcje dostarczane przez właściwe władze publiczne, dotyczące praw konsumentów, były dostępne w językach regionalnych lub mniejszościowych. Dotyczyć to może na przykład regulaminu korzystania ze środków komunikacji publicznej, co również dopuszczono we wspomnianym rozporządzeniu. Byłoby możliwe wprowadzenie do polskiego systemu prawnego kilku rozwiązań, między innymi z ust. 1 pkt c oraz d, dotyczących przeciwstawiania się praktykom mającym na celu zniechęcenie do posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w związku z działalnością ekonomiczną lub społeczną, a także ułatwianie lub zachęcanie do posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi za pomocą środków innych niż wymienione w powyższych punktach. W dniu dzisiejszym, kiedy Karta nie została jeszcze ratyfikowana, przesłanki do takich działań daje wspomniane rozporządzenie, w którym jest przepis o używaniu języka mniejszości czy kraju sąsiedniego na terenie nadgranicznym.

W odniesieniu do języków regionalnych lub mniejszościowych w Polsce warunki do uznania za język regionalny spełnia język (dialekt) kaszubski. Jako taka grupa językowa Kaszubi zostali właściwie już określani w polskim raporcie do konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych⁵³. Tym samym ratyfikacja Karty w zakresie ochrony języków mniejszościowych nie spowoduje żadnych rewolucyjnych zmian, a co najwyżej uporządkuje istniejący stan prawny.

(stan na 20 grudnia 2004 r.)

⁵³ Raport..., s. 11.